

ELEKTRON LUG'ATLAR VA AN'ANAVIY LUG'ATLAR USTIDA ISHLASH

Abdunazarova Muqaddas Bahodir qizi

Terdu o'zbek filologiyasi

3-bosqich 421-guruh

95-535-71-02

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10408129>

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron lug'atlar hamda an'anaviy lug'atlarning turli xil usullar yordamida foydalanish, mustaqil o'rganuvchilar uchun asosiy yordam usullari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Elektron lug'atlar, elektron axborot, texnologiyalar, an'anaviy lug'atlar, elektrton dastur va hokazolar.

WORK ON ELECTRONIC DICTIONARIES AND TRADITIONAL DICTIONARIES

Abstract. In this article, the use of electronic dictionaries and traditional dictionaries using different methods, the main methods of support for independent learners are mentioned.

Key words: Electronic dictionaries, electronic information, technologies, traditional dictionaries, electronic software, etc.

РАБОТА НАД ЭЛЕКТРОННЫМИ СЛОВАРЯМИ И ТРАДИЦИОННЫМИ СЛОВАРЯМИ

Аннотация. В данной статье рассмотрено использование электронных словарей и традиционных словарей с использованием различных методов, упомянуты основные методы поддержки самостоятельного обучения.

Ключевые слова: Электронные словари, электронная информация, технологии, традиционные словари, электронное программное обеспечение и др.

KIRISH

Keyingi yillardagi axborot - kommunikatsion texnologiyalarning jadal rivoji tilshunoslik, xususan, leksikografiya sohasida ham yangi tipdagi lug'atlarning paydo bo'lishiga zamin yaratmoqda. Kompyuter tarjimas, tahriri, tahlili, electron lug'atlar va tezaurus (til xazinasi) larning yaratilishi fikrimizning dalili. Ayniqsa, zamonaviy electron lug'atlar tuzish va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish til imkoniyatini egallashda samarador ekanligini asoslashga hojat yo'q.

Elektron lug'at – so'zlar, iboralar tarjimalarini lug'atlardan qulay va oson izlash imkonini beruvchi, qidiruv dasturi asosida ishlovchi lug'at. Bunday lug'atlar on-line yoki off-line ko'rinishda bo'lishi mumkin. Hozirgi paytda chet tillarni o'rganish jarayonida yangicha yondashuv sifatida electron lug'atlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda qo'l kelmoqda. Shu sababdan ham o'zbek, rus va ingliz tillari bo'yicha umumiy electron lug'atlar dasturini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri. Elektron lug'atlar an'anaviy lug'atlarga qaraganda bir qator afzalliklarga ega. Zamonaviy elektron lug'atlar nafaqat o'zining so'z boyligi bo'yicha, balki lug'atdagi mavjud so'zlarni tezda qidirib topish imkoniyatining mavjudligi bilan ham ajralib turadi.

Kompyuter va lug'atshunoslik o'rtasidagi o'zaro muvofiqlashuv o'tgan asrning 60-yillaridan boshlangan. Bu yillarda Brown korpusi, 1978-yilda avtomatik tekshiruvchi hamda

tilni qayta ishlash uchun maxsus kodlangan zamonaviy ingliz tilining Longman lug‘ati (Longman Dictionary of Contemporary English) yaratildi. Ma‘lumotlar qidirish, avtomatik referatlash va mashina tarjimasiga mo‘ljallangan avtomatik lug‘atlar foydalanuvchi uchun lug‘atdagi maqolalarning strukturasi va interfeysiga ko‘ra alohida ko‘rinishga ega bo‘ladi.

Elektron lug‘atlardan foydalanish dasturiy ta‘minot sifatida (offline dictionary) hamda Internet tizimida (online dictionary) avtomatik qidiruv tarzida foydalaniladi, ularning har biri foydalanuvchining kuchini tejaydi. An‘anaviy lug‘atda u yoki bu so‘zlarning tuzilish kompozitsiyasi aks etgan izohlar qay holatda berilishi qamrab olinsa, elektron (avtomatik, kompyuter) holatdagi lug‘atni yaratish tamoyillariga ko‘ra foydalanuvchilar uchun maxsus kompyuter formatida yoki muayyan tarkibiy qism dasturi sifatida yaratish masalalari nazarda tutadi (masalan, mashina tarjimasi). Shuningdek, hozirgi kunda elektron ko‘rinishdagi chastotali lug‘atlar ham yaratilmoqdaki, ulardan biror matnning so‘zlari sonini hisoblashda hamda kompyuter lingvistikasiga oid tadqiqotlarni olib borishda foydalanilmoqda. Bundan tashqari, internet hamda elektron lug‘atlar ham foydalanuvchilarga qulaylik yaratishi bilan muhim. Internet lug‘atlariga ziyonet, google translator hamda bir tildan ikkinchi¹ bir tilga online rejimida ishlaydigan dasturlar kiradi. Elektron lug‘atlarning turi va soni ko‘p, ular bir tilli, ikki tilli hamda ko‘p tilli lug‘atlarni tashkil etadi. Ana shunday lug‘atlardan biri Toshkent axborot texnologiyalari universitetida M.Ravilov, Sh.Tog‘ayev, Sh.Baxshullayevlar hammullifligida “e-lug‘at” nomi bilan yaratildi. Mazkur lug‘at 3 tilda: o‘zbek, rus va ingliz tillarida ishlaydi. Ushbu dastur asosida 6 ta yo‘nalish: o‘zbek-ingliz, ingliz-o‘zbek, o‘zbek-rus, rus-o‘zbek, ingliz-rus, rus-ingliz bo‘yicha so‘zlarni tarjima qilish imkoniyati mavjud.¹Elektron lug‘atning bazasi 145 000 dan ortiq so‘z va atamadan tashkil topgan. Barcha so‘zlarning tarjimasi misollar orqali ko‘rsatilgan. Mazkur lug‘atning shaxsiy kompyuterlar uchun Windows tizimida ishlovchi hamda mobil qurilmalar uchun Android va iOS muhitlarida ishlovchi dasturlari yaratilgan. Dasturning iOS muhitida ishlovchi versiyasi <https://itunes.apple.com/app/id894894288> internet manziliga joylashtirilgan. Hozirda dastur iOS tizimiga ega bo‘lgan qurilmalar uchun mobil dasturlar joylashtirilgan AppStore tizimida yuqori ko‘rsatkichlarni egallab turibdi. Dasturning IOS va Android muhitlar uchun tuzilgan versiyalarida dastur qurilmada yengil ishlash uchun bir necha ishlar amalga oshirilgan, ya‘ni dasturning bazasi to‘liq faol holatda (operativ xotiraga) yuklanmaydi. Dastur qurilmada tez ishlashi, so‘zlarni qidirishda qiyinchilik tug‘dirmasligini hisobga olib, faqatgina faol holatda “A” harfidan boshlangan so‘zlarni ko‘rishi mumkin. Keyingi so‘zlarni ko‘rish uchun so‘zning bosh harfini bosish kerak bo‘ladi. Bu bilan dasturning tez va faol ishlashi ta‘minlangan. Lug‘atning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

- 1) lug‘at bazasining barcha bo‘limlarida ingliz tilidagi so‘zlarning o‘qilishi yozilgan. Foydalanuvchilarga dastur bo‘yicha qo‘llanma ham ishlab chiqilgan. Mazkur dasturlar testdan o‘tkazilib, ular normal ishlashi uchun talablar shakllantirilgan.
- 2) dastur orqali Windows muhitida tarjima qilingan misollardagi notanish so‘zlarning teskari tarjimasini va uning qo‘llanilishi haqidagi ma‘lumotlarni ham olish mumkin. Buning uchun

¹ 1 <http://uz.infocom.uz/2014/11/04/e-lugat-dasturining-imkoniyatlar>

tarjima oynasidagi notanish soʻz belgilansa, soʻzning tarjimasi oynaning pastki qismida paydo boʻladi;

- 3) dasturning keyingi imkoniyatlaridan yana biri bu - foydalanuvchining doimiy ravishda, soʻz boyligini oshirib borish imkoniyatini yaratuvchi qismi. Bu qism dastur ishga tushirilganda Windows operatsion tizimi masalalar panelining oʻng tomonida kichik axborot oynasi koʻrinishida ishlaydi va bu oynada maʼlum bir vaqt intervalida soʻzlarni ketma-ket koʻrsatib turadi)
- 4) dasturning afzalliklaridan yana biri, mobil qurilmalar uchun iOS va Android versiyalari mobil qurilmada ishlashida qiynchilik tugʻdirmaydi. Dasturning bazasi optimallashtirilgan, har bir qidirilgan soʻz bir necha misollarda namoyon etiladi.

Yaratilgan dasturdan oʻrta maxsus va kasb-hunar taʼlimi tizimida, oliy taʼlimda chet tili fanini oʻqitishda yordamchi material sifatida foydalanish mumkin. Bundan tashqari, chet tilini mustaqil oʻrganuvchilarga ham tavsiya etiladi. Tarjimaga asoslangan bunday elektron lugʻatlar sirasiga shu vaqtgacha yaratilgan quyidagi lugʻatlarni kiritish mumkin:

- ²Ruscha-oʻzbekcha lugʻat ($\approx 108\ 000$ soʻz va iboralar);
- Oʻzbekcha-ruscha lugʻat ($\approx 82\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-qozoqcha lugʻat ($\approx 85\ 000$ soʻz va iboralar);
- Qozoqcha-ruscha lugʻat ($\approx 59\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-qirgʻizcha lugʻat ($\approx 49\ 000$ soʻz va iboralar);
- Qirgʻizcha-ruscha lugʻat ($\approx 34\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-turkmancha lugʻat ($\approx 90\ 000$ soʻz va iboralar);
- Turkmancha-ruscha lugʻat ($\approx 93\ 000$ soʻz va iboralar);
- Ruscha-tojikcha lugʻat ($\approx 9\ 000$ soʻz va iboralar);
- Tojikcha-ruscha lugʻat ($\approx 42\ 000$ soʻz va iboralar);
- Inglicha-oʻzbekcha lugʻat ($\approx 17\ 000$ soʻz va iboralar);

Elektron lugʻatlar soʻzlarning taʼriflari, tarjimalari va tilga oid boshqa maʼlumotlarni taqdim etadigan raqamli qurilmalar yoki ilovalar hisoblanadi. Ular koʻchma va smartfonlar, planshetlar, elektron oʻquvchilar yoki maxsus elektron lugʻat qurilmalari kabi elektron qurilmalarida foydalanish uchun moʻjallangan. Elektron lugʻatlar odatda foydalanuvchilarga soʻz va iboralarni qidirish imkonini beruvchi qulay interfeysga ega. Ular koʻpincha tez va aniq taʼriflar, tarjimalar va misollarni taqdim etib, ularni til oʻrganuvchilar, sayohatchilar va til yordamiga muhtoj boʻlganlar uchun foydali vositalarga aylantiradi. Anʼanaviy lugʻatlar turli formatlarda keladi va turli maqsadlarga xizmat qiladi. Anʼanaviy lugʻatlarning bir nechta keng tarqalgan turlari:

1. Monolingual lugʻatlar: Bu lugʻatlar bitta tildagi soʻzlarning taʼriflari, tushuntirishlari va foydalanish misollarini taqdim etadi. Ular maʼlum bir tildagi soʻzlarning maʼnosini aniqlash va tushunish uchun keng qoʻllaniladi.
2. Ikki tilli lugʻatlar: Ikki tilli lugʻatlar ikki til oʻrtasida soʻz va iboralarning tarjimalarini taklif qiladi. Ular til oʻrganuvchilar, tarjimonlar va turli tillar orasidagi boʻshliqni bartaraf etishga muhtoj boʻlganlar uchun foydalidir.

² <https://www.translatos.com/uz/ru-uz/>

3. Tezauruslar: Tezauruslar soʻzlarning sinonimlari va antonimlarini taqdim etib, soʻz boyligini kengaytirishga va oʻxshash yoki qarama-qarshi maʼnoli muqobil soʻzlarni topishga yordam beradi.
4. Entsiklopedik lugʻatlar: Bu lugʻatlar soʻz taʼriflaridan tashqariga chiqadi va turli mavzular, jumladan, tarix, fan, geografiya, sanʼat va boshqalar haqida batafsil maʼlumot beradi. Ular keng doiradagi fanlar boʻyicha bilim olish uchun toʻliq maʼlumotnomalardir.
5. Ixtisoslashgan lugʻatlar: Ixtisoslashgan lugʻatlar tibbiy, yuridik, texnik yoki ilmiy terminologiya kabi muayyan sohalar yoki mavzularga qaratilgan. Ular oʻsha sohalarga tegishli batafsil tushuntirishlar va taʼriflarni beradi.
6. Etimologik lugʻatlar: Etimologik lugʻatlar soʻzlarning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishini kuzatib, ularning til ildizlari va vaqt oʻtishi bilan evolyutsiyasi haqida tushuncha beradi.
7. Talaffuz lugʻatlari: Bu lugʻatlar fonetik transkripsiyalarga qaratilgan va soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilish boʻyicha koʻrsatmalar beradi.

Mavjud anʼanaviy lugʻatlar turlariga bir nechta misollar. Har bir tur muayyan maqsadga xizmat qiladi va turli ehtiyojlarni qondiradi, foydalanuvchilarga tilni tushunish, tarjima qilish, soʻz boyligini kengaytirish va maxsus bilimlarni egallashda yordam beradi.

REFERENCES

1. Leksikografiya asoslari . Sultonbek Normamatov Oʻquv qoʻllanma -TOSHKENT-2020 103-sahifa
2. <https://www.translatos.com/uz/ru-uz/>
3. ZIYONET
4. WWW.UZ.